

1. El cinema, art del segle XX

El cinema compleix cent anys. Cent anys plens d'imatges, de músiques, de records. Qui de nosaltres no ha rigut o ha plorat amb ganes al cine? Quantes hores de la nostra vida haurem passat veient pel·lícules? Quants cops no ens hem volgut assemblar als nostres herois o heroïnes de la pantalla, vestir com ells, caminar, parlar, cantar, estimar com ells? Quantes coses no hem après al cinema?

Les cares, les veus i les cançons del cinema formen part de la memòria col·lectiva de moltes generacions de persones a moltes parts del món. Allò que va nèixer com una curiositat científica aviat va ser una petita atracció de fira —a la qual llavors s'augurava una efimera vida— i es va anar convertint, poc a poc, en un mitjà d'expressió i creació que esdevindria l'art més genuí del segle XX. A més, és clar, d'un dels majors negocis de la història de la humanitat.

I també, no podem oblidar-ho, una immensa font d'informació. Els que coneixem el cinema de ben petits no podem arribar a entendre mai el que va suposar per a la primera generació d'espectadors seure un dia en una sala fosca i veure com a la paret del davant naixia una finestra oberta al món. Un forat per on entraven la llum i les ombres d'altres llocs, d'altres gents, de terres que mai no arribarien a trepitjar, sobre les quals mai no llegirien cap llibre ni sentirien cap comentari a la ràdio. Aquella informació només la rebrien a través del cinema, i tot el que aprendrien anant-hi els crearia un canvi intel·lectual que els diferenciaria de les generacions anteriors, precinematogràfiques.

Aquest estudi pretèn recollir tots aquests aspectes del cinema —l'emotiu, l'artístic, el documental, l'industrial, el socialitzador—, fer-ne un seguiment històric al llarg de gairebé tot el que portem de segle i valorar-los comparativament. I tot això, dins d'un àmbit territorial molt concret: la ciutat de l'Hospitalet. També ens permetrà observar com ha anat canviant el paper del cinema al medi urbà industrial al llarg d'aquests cent anys i alhora repassar la història de l'Hospitalet al segle XX. Fer història del cinema és fer història social i si, a més, l'emmarquem en l'àmbit local, ens pot ajudar a conèixer molts detalls del nostre passat, a comprendre millor el present. Fem, doncs, història de l'activitat cinematogràfica a l'Hospitalet des dels inicis fins als nostres dies.

Abans, però, remuntem-nos breument al naixement del cinema.

1.1. Els germans Lumière i els seus precedents

La invenció del cinematògraf és més conseqüència del progrés científic d'una època que de l'esforç d'una sola persona. Foren molts els inventors d'Europa i Amèrica que van investigar com aconseguir projectar fotografies en moviment: només al 1895 es van patentar trenta-dos models diferents d'aparells cinematogràfics.

Edison, Skladanowski, Friese-Greene, tots van aportar alguna cosa al descobriment. Però el cinematògraf dels germans Lumière fou l'aparell més simple i alhora més perfecte dels ideats per filmar i projectar imatges en moviment.

L'americà Thomas Alva Edison va inventar —entre moltes altres coses— el gramòfon, el kinetoscopi i la pel·lícula de cel·luloide amb perforacions laterals, flexible i transparent, fabricada per Kodak per encàrrec de l'inventor. També fou el primer a impressionar aquest tipus de film i intuir les possibilitats comercials del nou invent. Però el kinetoscopi d'Edison només servia per a visionats individuals, no per fer projeccions col·lectives.

La primera projecció pública de cinematògraf la van fer els fotògrafs francesos Auguste i Louis Lumière, al 28 de desembre de 1895, al Salon Indien del Grand Café de París, al número 14 del Boulevard des Capucines. Els trenta-cinc assistents, molt impressionats, van veure deu pel·lícules curtes com *La sortida dels obrers de la fàbrica Lumière*, *El regador regat* o *L'arribada del tren a l'estació de Ciotat*. Amb aquesta última, alguns van fugir espantats de la sala pensant que el tren travessaria la pantalla i entraria al cafè.

Els Lumière veien el cine com un instrument d'investigació científica, amb escàs futur comercial. Per això es van dedicar als films documentals, i molt poc als d'argument o espectacle. En vista de l'èxit, crearen una xarxa internacional de corresponsals que anaven venent projectors i filmant documentals i fets històrics per tot el món (el primer, *La coronació del Tzar Nicolau II de Rússia*). Havia nascut el noticiari o reportatge d'actualitat.

A l'altra banda de l'Atlàntic, Edison va assimilar els avantatges de l'invent dels Lumière i va intentar perfeccionar constantment el seu sistema de projecció per fer-lo més espectacular i comercial. Fou el primer de construir un estudi de filmació, el Black Maria, i de preocupar-se de patentar no tan sols els seus invents sinó el guió i les imatges de les seves pel·lícules. Fruit d'això, al 1908 va fundar la Motion Pictures Patents Company i, al 1912, va aconseguir implantar la llei del *copyright*.

Mentrestant, el francès Georges Méliès va descobrir les possibilitats artístiques i expressives del nou invent. Amb les seves pel·lícules, es convertirà en el creador d'un

gran nombre de gèneres cinematogràfics (fantàstic, històric, fals documental, exòtic i de viatges, còmic, eròtic, publicitari, de ciència-ficció) i en un constant experimentador dels efectes especials i les il·lusions òptiques. Podem afirmar que Méliès és el creador de l'espectacle cinematogràfic com a entreteniment massiu, on introduirà la posada en escena, la narració cinematogràfica i les característiques identificatòries de cada gènere.

L'únic aspecte que Méliès mai no va controlar del tot fou el comercial, el de l'explo-tació del negoci cinematogràfic: la seva empresa i estratègies es van veure àmplia-ment superades per l'hegemonia d'Edison a Amèrica i pels imperis comercials euro-peus: Lumière, Pathé i Gaumont.

I centrant-nos en aquest aspecte, el de l'exhibició, ajustarem territorialment la mira del nostre treball: segons ens informa la premsa de l'època, la primera projecció cine-matogràfica a Espanya va tenir lloc a Madrid, l'11 de maig de 1896, quan Erwin Rousby va presentar en un circ l'aparell anomenat animatògraf, patentat pel britànic Robert W. Powell. Només quatre dies més tard, el 15 de maig, Eugène Promio — representant a Espanya de l'empresa Lumière— projectava públicament les primeres imatges filmades a la Península Ibèrica amb un cinematògraf d'aquella marca, junta-ment amb algunes de les pel·lícules que els germans francesos havien presentat a París només cinc mesos abans.

Així doncs, la competència entre els diversos sistemes cinematogràfics es manifesta a Madrid des del primer moment. A continuació veurem què va passar a Barcelona.

1.2. Primeres projeccions públiques a Catalunya

Barcelona: Edison, Napoleón i Belioff

Cal esmentar que, uns mesos abans que els germans Lumière presentessin el seu cine-matògraf a París, Barcelona va poder gaudir durant el mes de maig de 1895 de l'es-pectacle que ofería el Salón Edison, equipat amb un grup de màquines del model kinetoscope —*«el último y maravilloso invento del electricista Edison»*— patentat pel prolífic inventor nord-americà. Tot i que no es tractà de projeccions cinematogràfi-ques, Joan Munsó Cabús —en el seu llibre *Els cinemes de Barcelona*¹— para atenció a aquest establiment barceloní amb les següents paraules: *«Aquest salonet va ser el primer local de Barcelona en què s'oferí la projecció de fotografies animades. Situat a la plaça de Catalunya "frente al Circulo Ecuestre" —com ho detallà La Publicidad a*

¹ J. Munsó Cabús, 1995, pàg. 264.

l'edició del 2 de maig de 1895—, brindà des d'aleshores, “todos los días, de las diez de la mañana a las doce de la noche, audiciones fonográficas y visiones kinetoscópicas, por los profesores Nel y Doumont”».

Segons escriu Joan Francesc de Lasa al seu llibre *El món de Fructuós Gelabert*, «*pel que sembla, eren cinc o sis els aparells que hi funcionaren, acompanyats de rotlles del segon model perfeccionat del fonògraf inventat igualment per Edison. [...] La patent d'aquell kinetoscope havia estat sol·licitada als Estats Units per Thomas A. Edison i comprenia el kinetògraf (o càmera per veure sèries de fotografies) i el kinetoscope (o aparell per veure individualment pel·lícules d'uns 30 segons)*». Entre les primeres cintes obtingudes mitjançant aquest procediment hi hagué una «*danza serpentina*», un «*combate de boxeo*» i una altra en què es mostrava un saló de perruqueria en plena activitat. Segons el parer de Lasa, tot aquest conjunt de cintes hauria pogut ser inclòs al programa del Saló Edison de Barcelona.

La presentació del kinetoscope constituí un petit esdeveniment ciutadà, ja que per mitjà de la premsa s'havia tingut referència de l'èxit assolit per aquell curiós espectacle individual al Broadway de Nova York i, més tard, a Londres i París.

Aquest mateix any, la Ciutat Comtal va veure també com s'obria, al número 30-32 de la Rambla dels Caputxins, l'anomenat Salón Mágico, espectacle precinematogràfic que combinava la il·lusió visual del diorama i el panorama² amb «*sesiones de prestidigitación al estilo del Teatro Robert Houdin de París*» —del qual, recordem, era director Georges Méliès—. Aquest saló va anomenar-se durant l'any 1900 Cinematógrafo Inglés i, al 1901, es va transformar en Teatro Moderno, local especialitzat en l'exhibició de les rareses humanes més ingènues i terribles, per acabar desapareixent al 1904.

El kinetoscopi edisonià reapareixerà a Barcelona al 1896 —aquest cop com a *kinetographie, photographie vivante*—, on serà exhibit durant sis dies de juny en un saló del Teatre Principal de la Rambla, amb les localitats a l'astronòmic preu d'una pesseta.

I, al 15 de desembre de 1896, les imatges cinematogràfiques del germans Lumière es presenten a Barcelona per primer cop, concretament al Cinematógrafo Napoleón,

² Diorama: procediment ideat pel fotògraf francès Daguerre, amb el qual una pintura realitzada sobre un suport de seda, combinada amb altres elements, opacs o transparents i degudament il·luminats, podia produir extraordinaris efectes òptics. L'escenògraf català Salvador Alarma desenvolupà aquesta tècnica, creant un espectacle —anomenat diorama animat— a base de cortines, telons, bambolines i figures mòbils. Op. Cit., pàg.104.

Panorama: antecedent del cinema inventat per Robert Backer i presentat a Edimburg al 1788. Consistia en una gran sala en penombra en la què s'instal·lava un enorme llenç blanc pintat amb figures gegantines, tensat en forma circular i muntat sobre una plataforma giratòria. El públic es situava al centre i el moviment, la il·luminació i els efectes visuals aconseguien produir-li impressió de realitat i profunditat. Op. Cit., pàg.219.

situat al número 18 de la Rambla de Santa Mònica (on després hi va haver el Frontón Colón, recentment recuperat per la Universitat Pompeu Fabra).

Aquesta sala, petita i estreta —la primera amb caràcter estable de la capital catalana— tenia una cinquantena de localitats i era regentada pels germans Antonio i Emilio Fernández, fotògrafs coneguts professionalment amb el nom de Napoleón.³ Segons va escriure Carles Pi i Sunyer —citat per Joan Munsó—, les sessions d'aquella sala duraven uns 30 minuts i les pel·lícules que oferia «eren d'escenografia de màgia, amb canvis sobtats i amb gent que desapareixia i tornava a aparèixer; o bé pel·lícules de viatges preses des del tren. També n'hi havia algunes amb un argument de trama senzilla, de fons sentimental o toscament còmiques, que els actors representaven amb gestos exagerats. La projecció era borrosa i trepidant, com si es veiés a través d'una fina capa de pluja».

Citant novament el llibre de Munsó, trobem que «en el primer programa del Napoleón es van oferir dues de les obretes exhibides el 28 de desembre de 1895 al Grand Café del Boulevard des Capucines, a París —Llegada de un tren a la estación de La Ciotat i El regador regado—, a més d'altres (sis en total), potser no tan famoses, però igualment històriques: Desfile de lanceros de la Reina en Madrid, Paso de un río por caballos y jinetes, Montañas rusas náuticas en el lago Lemán de Ginebra i Hora de rancho en un cuartel. Va ser, doncs, un programa confeccionat a base de dos títols mundialment coneguts i tres cintes de les que havia rodat a Madrid el francès Promio, representant dels Lumière en la doble faceta de fer conèixer l'invent del cinema —del cinematògraf, com es deia aleshores— i d'impressionar pel·lícules per enriquir l'escàs repertori inicial».

Finalment, Munsó afirma que «al començament del 1897, el Cinematògraf Lumière presentat per Napoleón s'havia convertit en un entreteniment amb certa entitat social, sobretot a partir del moment en què fou visitat pel capità general i l'alcalde. D'altra banda, les sessions especials dedicades a les institucions més distingides de la ciutat —com era el cas, per exemple, de la Creu Roja o el Círculo Artístico— van contribuir a afermar el local (i el seu espectacle) entre la bona societat barcelonina del seu temps».

El Cinematògrafo Napoleón tancarà les portes al 1906, i serà fallidament reobert per una altra empresa entre el 1908 i el 1910. Els pioners Napoleón havien iniciat, al 1898, relacions comercials amb una família aragonesa afincada a Barcelona, els Belio, que després de molts anys de dedicar-se a diversos espectacles ambulants, van centrar la

³ En la seva targeta de presentació s'anunciaven com «*Primeros fotógrafos de SS.MM. y AA. Reales, Fotógrafos de SS. León XIII, de SS.MM. de Portugal y de Su Ilma. el Obispo de Salamanca*».

seva activitat en el cinematògraf. A partir del Beliograff (la seva sala, amb diverses ubicacions a Barcelona), els Belio destacaran per ser —segons Miquel Porter— «els creadors a Catalunya de l'espectacle cinematogràfic com a forma de negoci estatuït».